

Бојана Б. Удовичић
ОШ „Алекса Дејовић”
Севојно

УДК 821.163.41.09-93-31(091)

Прегледни рад

Примљен: 15. јануара 2017.

Прихваћен: 24. априла 2017.

ПРЕГЛЕД РАЗВОЈА СРПСКОГ РОМАНА ЗА ДЕЦУ

Апстракт: Рад се бави развојним токовима српског романа за децу, из аспекта стваралаштва појединих писаца и са становишта књижевне историје, не запостављајући остале критеријуме књижевног вредновања. Српска књижевност за децу је данас у поодмаклој фази развоја, коју одликује богата тематска и мотивска структура и плодна продукција савременог романа. У раду се подједнако прате почетни и садашњи токови у развоју српског романа, а да се притом не занемарује чињеница да нови модел дечјег романа својом формом и изразом све више подсећа на западноевропски роман за децу и младе. Избор писаца и дела значајних за развој српског романа за децу дат је хронолошким редом, уз ослонац на погледе књижевних историчара.

Кључне речи: српски роман, књижевност за децу, књижевна историја, роман за децу и младе.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Историја књижевности за децу сеже у далеку прошлост када се са сигурношћу не може одредити ни аутор, ни жанр, нити за кога су намењене прве усмене и писане форме. Не може се прецизно рећи да ли дечја књижевност започиње Вишнушарамановом *Панчајанитром*, Езоповим баснама или пак митолошким формама библијског порекла, или је настала још раније. Освртом на историју европске књижевности, долазимо до сазнања да се басна сматра претечом свих књижевних форми и жанрова, усмеравајући нас на стваралаштво Езопа, Федра, Барбијеа, Лафонтена, Лесинга, Крилова, а у српској књижевности на Доситаја Обрадовића. Наговештаји литературе за децу срећу се у делима ренесансних писаца као што је Франсоа Рабле (*Гарјантија* и *Панџајруел*) и Мигел Сервантес (*Дон Кихот*), потом Јан Амос Коменски (*Свети у сликама*), Франсоа Фенелон (*Дојивљаји Телемака, сина Одисејевој*), Жан Жак Русо (*Емил*). Поред дела у којима доминира дидактичка садржина, јавиће се и дела у којима ће естетска вредност надјачати утилитарност, па тако романи *Робинсон Крусо* Данијела Дефоа и *Гуливеро-*

ва *уџивања* Донатана Свифта, иако нису писани за децу, постају омиљана дечја лектира. Велики утицај на образовање младих у XVIII веку имала је руска литература, која акценат ставља на дидактичку вредност дела. Монах Кариом Истоминач сматран је за првог руског писца за децу, а његов *Буквар* сведочио је о културним тековинама тог времена. Развоју књижевности за децу умногоме је допринео и руски просветитељ Николај Иванович Новиков, који је покренуо часопис за децу „Дечје штиво за срце и разум”, али и ствараоци попут Владимира Фјодоровича Одоевског, Александра Сергејевича Пушкина, Василија Андрејевича Жуковског и других.

Диференцијација књижевности за децу није се истовремено вршила у културном животу свих европских народа. У слободним, независним земљама, књижевна дешавања зависила су од степена достигнуте културе, док је књижевност поробљених народа умногоме зависила од нивоа националне свести. Српску књижевност за децу Миомир Милинковић сврстао је у шест развојних фаза¹, истичући значај сваке понаособ.

ДОБА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА

Суштина романа и феномена романескности је сложена. Сам процес осамостаљивања српског романа за децу веома је дуг и спор. Оригиналним делима Доситеја Обрадовића претходи превођење европских писаца, чија су дела имала морално-поучни карактер. Претечом српског романа за децу сматра се *уришвески*, која као и први роман за децу има моралистичко-дидактички карактер, преузет из дела немачке књижевности. Значајан допринос развоју српске књижевности, пре појаве Доситеја Обрадовића, дао је Захарије Орфелин који је у свом „Славено-сербском магазину” истакао значај образовања свих сталежа и писање на народном језику, као и презентовање рационалистичких идеја XVIII века на српском језику.

¹ Најпре се помињу народне умотворине, које претходе свим периодима српске књижевности, а нарочито књижевности за децу. Иако није стварана за децу, народна књижевност највише одговара афинитетима деце. Неки усмени модели, попут успаванки, ређалица, разбрајалица, ташуналки, брзалица, лазаљки, намењени су искључиво деци. Другу фазу обележава доба просветитељства и књижевно стваралаштво Доситеја Обрадовића и Луке Милованова. Трећа фаза обухвата период XIX века и почиње са Јованом Јовановићем Змајем који је наговестио нове књижевне токове и чија дела и дан-данас представљају јединствене и непоновљиве уметничке творевине. Четврта фаза обухвата период између два светска рата „у којем се осећају рефлексии српске књижевне авангарде и први нагвештаји модерних књижевних тенденција”. Аутентичан представник овог периода био је Александар Вучо. Пета фаза обухвата период друге половине двадесетог века у ком доминирају дела Бранка Ћопића, Арсена Диклића, Бранислава Нушића, док радикалне промене и модерни токови књижевности за децу почињу стваралаштвом Душана Радовића. Шеста фаза је период XXI века о чијим ствараоцима књижевна критика није прецизније изразила своје ставове (М. Милинковић, *Историја српске књижевности за децу и младе*, 2014: 8–18).

Појавом Доситеја Обрадовића² српска књижевност добија писца који је поставио нове темеље српске књижевности. Више од двадесет година боравио је у Бечу, где је усвојио и у свом књижевном делу конкретизовао просветне идеје својих претходника. Цео живот посветио је науци, у жељи да знањем помогне свом народу. Своје рационалистичко-просветитељске идеје износи у делима *Живот и њриклученија* (1783), *Совјетии здравои разума* (1784) и *Басне* (1788). Доситејева аутобиографија *Живот и њриклученија* дело је изузетног књижевно-историјског значаја. „Иако је настало у време када у европској књижевности влада класицизам, који захтева жанровску чистоту и детерминисаност, оно је својим жанровским својствима опозитно класицистичкој поетици; као синкретички жанр антиципира развој романескних жанрова у српској књижевности” (Георгијевић 2005: 65). Своју аутобиографију Доситеј је остварио у форми романа који има „развијену фабулу, рефлексивне и реторичке трактате и елементе полемичне и наративне прозе” (Милинковић 2014: 79). Пишчев живот од детињства до старости дат је у два дела. Први део је штампан 1783. године и садржи доживљаје из Доситејевог детињства, од боравка у манастиру Хопово, па све до 1760. године, када одлази у свет. Аутор је само причање о својој прошлости потиснуо у други план и примат даје поучним деловима романа где читаоце упозорава на своје младалачке заблуде. Тако се предност даје наравоученијима којима се открива истина и истиче значај науке. Други део је штампан 1789. у епистоларној форми и садржи дванаест писама упућених анонимном пријатељу. У овом делу аутор је, пропагирајући науку, наглашавао и етичка питања и дао своју животну филозофију и ставове о питањима материјалне и духовне културе. У стварању дела *Живот и њриклученија*, водила су га два „поглавита намјеренија: прво показати бесплезност манастира у општеству и фторо – велику нужду науке” (Обрадовић 1961: 25). Он у свом делу истиче значај образовања, знања и разума и просвећивања свог народа.

С обзиром на озбиљност проблема којим се Доситеј у овом делу бави, јасно се види да оно није прилагођено нивоу свести и интересовањима деце. Пажљивим читањем учачамо да се он обраћа деци и омладини не прецизирајући њихов узраст, али наслућујемо да још можемо утицати на њихово мишљење. Стога можемо рећи да је његова аутобиографија намењена деци, иако то није јасно изречено. То потврђујемо и чињеницом да деца имају склоност ка литерарним садржајима инспирисаним авантуризмом и путовањима у далеке егзотичне крајеве који представљају честу тему у савременим европским и српским књижевним делима за децу. Поучни карактер присутан у његовим делима подсећа на садржај старијих авантуристичких романа.

² „Он је главна и средишња личност српске књижевности свог времена, први чисти и одсудно рационалист српски, писац чија дела имају не само историјске но и чисто књижевне вредности, човек који је створио преокрет у српским духовима и српску књижевност и културу ставио на нову, модерну основицу” (Јован Скерлић, *Историја српске књижевности*, 1967: 82).

По речима Јована Деретића, Доситеј је „непосредни претходник нашег романа” (Деретић 1981: 61). Поред тога што је био зачетник нове литературе и љубитељ романа, он је српским читаоцима и преводиоцима препоручивао *Дон Кихота*, *Робинсона Крузоа* и Ричардсонову *Памелу*, али је са посебним емоцијама говорио о француским романима XVIII века, Фенелоновом педагошком роману *Телемах* и Ласажовом авантуристичко-хумористичком роману *Жил Блас*. Ова дела су и први избор романа за преводиоце, ако узмемо Мармонтелов роман *Велизариј*, који је преведен на славеносербски (1776) десетак година након свог појављивања. У овом роману приповеда се о славном војсковођи цара Јустинијана, који је протеран са двора. Због својих моралних и политичких идеја просвећености, доживео је неколико издања, био приређиван у позоришној изведби и остварио велики утицај на настанак оригиналног српског романа.

Никола Лазаревић је 1799. године превео дело Данијела Дефоа *Робинсон Крузо*, а Фенелонов роман *Телемах* преведен је 1836. године, тако да у првој половини деветнаестог века „роман заузима једно од најистакнутијих места у преводној литератури” (Деретић 1981: 62). Потом се највише преводила дела са немачког језика, али и дела других књижевности. Јован Скерлић у својој *Историји нове српске књижевности* каже да је родоначелник српског романа за децу и младе Милован Видаковић јер је „створио српски роман и за дуго време задовољавао скромне књижевне потребе ондашње публике српске”. По својим схватањима истинитости и моралним порукама, близак је Доситеју, али Видаковић „валоризује причу [...] и слику света нуди као нестварност, привид и илузију” (Георгијевски 2005: 72). У романима овог аутора слика света изграђена је посредством пренаглашавања моралних атрибута, науштрб уверљивости, а ипак уживају изузетну популарност међу читаоцима свог времена³, како због пустоловне фабуле, тако и због благо наивне комике. У то време, када Милован Видаковић као главни српски романописац пише псеудоисторијске романи по узору на превазиђене витешке романи, у Европи настаје историјски и реалистички роман. Мотивска структура његових романа је шаблонска, стара, већ виђена, без обликовања наративне материје. Занимљиву функцију у његовим романима има пејзаж који је или уопштен (пустиња, тихи предео, рај на земљи) или конкретизован (пејзаж Србије, Бугарске и сл). Радња је у већини романа смештена у средњи век на просторима Србије. У *Усамљеном јуноши* радња је смештена у време деспота Стефана, у *Велимиру* и *Босилки* описан је период за време владавине Ђурађа Бранковића, а у *Љубомиру* у *Јелисијиму* период владавине цара Душана. Јован Скерлић је за Видаковића рекао да је „писац слабе оригиналности и његови романи су не само угледања на популарне немачке ритерске

³ „Тек што је какво Српче или Српкиња дорасла да може књиге читати, већ је Видаковића у руке узела” (Јаков Игњатовић, „Гри српска списатеља”, у: *Огабрана дела*, књига VII, 1951: 239).

приче и филозофско-педагошке романе но често проста прерађивања, посрбљавања” (Скерлић 1967). Многи критичари оспоравају језик његових романа, али и оно што се њиме казује, тј. предмет романа, неуверљивост лика и догађаја, јер се није угледао на писце који су поставили основне вредности европског романа (Дефо, Сервантес). Видаковић је роману омогућио популарност, али је наглашавајући чудесно и фантастично потиснуо стварност и његов јунак није био адекватан, што је утицало на потребу за стварањем нове форме. Христо Георгијевић наводи да је Видаковић „мртав писац”, јер су његова дела неоригинална, предметом неуверљива, а језиком неадекватна, а такву судбину деле и неки други писци (Георгијевић 2005: 74). Зато све писце који су стварали за децу пре појаве Бранислава Нушића и романа *Хаждуги* сматрамо писцима који су обележили почетке српског романа за децу, али нису створили естетски ваљано дело у жанру романа услед недостатка оригиналности и различитости.

ПЕРИОД ИЗМЕЂУ XIX И XX ВЕКА

Крајем XIX века, шире епске форме Петра Деспотовића⁴ *Занат је златан* (1871) и *Две лажне златнице* (1892) означавају почетак српског дечјег романа. У првом роману главни јунаци су дечаци из различитих друштвених слојева – Драгиша и Радиша су деца из богате породице, а Сিনিша је син сиромашног занатлије. Они живот схватају на различите начине, сиромашни дечак сматра да у животу треба радити, изучити занат који ће му омогућити опстанак, док његови другови верују да у животу треба уживати јер су већ довољно богати и стога им се путеви разилазе. У епилогу писац наводи да су богати дечаци не радећи ништа провели живот у беди и сиромаштву, а Сিনিша је, завршивши занат, честито живео од свог рада. Поруке у роману су једносмерне и наглашавају његову васпитну вредност. И други роман посебно истиче дидактички слој, чиме се пригушују естетске вредности романа.

У периоду између XIX и XX века стварао је и Душан Ђурић, објавивши романе *Конац дело краси* (1896), *Све се може кад се хоће* (1905) и *Добро се добрим враћа* (1913). Његова дела настоје да поуче више него да забаве. Фабула је већ виђена и неуверљива, а особине главних ликова пренаглашене. Композиција романа је контролисана, а исход радње препознатљив, неопходан је драмски набој како би се остварила комуникација између дела и читалаца. Поруке су морално-дидактичке. Све наведене карактеристике битно се подударују са захтевима епохе у којој је роман настао.

⁴ Петар Деспотовић (1847–1917) припада реду учитеља и некада популарних писаца, који су већ пали у заборав (више о њему видети у *Историји српске књижевности за децу и младе* М. Милинковића).

Писци романа тог времена не увиђају његову отвореност и различитост облика, више потенцирају његова ограничења како у форми, тако и на тематском и мотивском плану. Романескна прича је незанимљива, не презентује стварност, па самим тим не поседује пуноћу и вредносну тежину, а аутори користе површну фолклорну технику представљања, ненадахнута и поучну дескрипцију. Наративни хоризонт је једностран, а структура схематизована и неуверљива, приповедач није објективан. Сиже је поједнострањен, језик не изражава индивидуалне ставове о животу, а поруке су увек исте. Поменути писци нису унели никакве иновације у фабулу, у обликовање романа, приповедање или мотивацију, једино су успели да приповест преиначе у форму романа, а да ни сами не схватају његову праву природу. Зачетник новог типа романа, у ком су људи и догађаји дати из реалног живота, био је Јаков Игњатовић. Међутим, и његови историјски романи су окарактерисани као неуспешни⁵, јер задржавају својства опширније повести са видно истакнутом моралном поуком.

У српском роману за децу нема изненађења нити трансформације све док се није појавио роман *Хајдуци* Бранислава Нушића. Рани реалисти попут Јанка Веселиновића, Стевана Сремца и Симе Матавуља до романа су дошли пишући приповетке, проширујући слику живота, фабулу, радњу и заплет. Веселиновић је романом *Хајдук Ситанко* „стао у ред утемељивача српског романа за децу” (Милинковић 2014: 13). Роман карактерише већи значењски распон, еластична структура и композиција, наглашена психолошка страна јунака. Базиран је на слици српског села у тешком времену, непосредно пред избијање Првог српског устанка. Писац упоредо прати устанничке догађаје, главне ликове и вође устанка, хајдуке и њихове борбе, али је у све то уградио причу о свађи побратима око девојке. На почетку романа похвално говори о Мачви, потом описује села на ушћу Саве у Дунав, главне јунаке и заплет. Не доноси битне промене у техници приповедања која је блиска народном приповедању. Кретање јунака усмерава ток радње. Наглашавају се вредности патријархалног живота и идеализују њихови представници. Веселиновић на занимљив начин дограђује мотивски комплекс, комбинујући епизоде и догађаје са карактеристикама јунака. Етичке и сазнајне вредности остварује једноставним наративним формама. Судбине јунака подређене су природи догађаја, а за приступ историјском догађају не користи документа, већ приче које живе у народу употпуњене коментарима аутора. Основни циљ дела је уједно и порука којом Веселиновић настоји да одбрани од заборављања херојска дела предака. Веселиновићев роман је, без обзира на све наведено, имао изузетну популарност, био је „најчитанији српски роман” и једно је од ретких

⁵ Јован Скерлић у *Историји нове српске књижевности* истиче да је роман *Ђурађ Бранковић* Јаковљевић „свео на препричавање историје и вулгарне и нетачне описе живота на српском двору у XV веку” (Ј. Скерлић, 1967).

књижевних дела деветнаестог века које је постало народна књига (Скерлић 1967: 380).

МЕЂУРАТНИ СРПСКИ РОМАН ЗА ДЕЦУ

Нове жанровске форме доноси међуратни роман за децу. Српски роман овог периода тежи забавно-популарном моделу, у ком се уочавају некреативно и типизирано приповедање, без различитости у стилском, композиционом и наративном погледу. Фабула је стварана на основу реалних догађаја, као и ликови, који су представници људи из свакодневног живота. По речима Христа Георгијевског, српски роман међуратног периода сведен је на „опонашање”, нема дубине у сликању доживљеног, нити анализе унутрашњег живота, радње се своди на критику друштвене стварности, нудећи идеје колективизма и поучност (Георгијевски 2005: 81).

Најчешћи тип романа је роман о дечјим дружинама, настао под утицајем колектива из романа Ериха Кестнера. Овај тип романа у књижевности за децу јавља се крајем XIX и почетком XX века, није жанровски чист, има отворену и динамичну форму, литерарну фабулу и информативну дескрипцију. Нарочито се истичу друштвене, политичке и социјалне идеје које ће доминирати и у послератним романима. Под утицајем Кестнерових романа *Летјећи разред* и *Емил и гетектјиви*, Мате Ловрак и Сима Цуцић у српску (хрватску) књижевност за децу уводе подврсту романа који говори о колективу. Историјски роман Стевана Јаковљевића, за разлику од романа о дечјем колективу, наглашава историјску истину и епско истрајавање свог народа. У његовим романима има имагинације, али и животности. У романима о дечјем колективу, писци социјалну проблематику маскирају авантуристичким збивањима.

Своју кулминацију међуратни роман постиже појавом Нушићевих *Хајдука*, где је приповедање прожето морално-педагошким коментарима. Ново Вуковић истиче да је управо тај период био кључан у развоју романа јер „он практично постаје водећа врста у оквиру књижевности за дјецу и омладину, потискујући бајку са њене до тада неприкосновене позиције” (Вуковић 1984: 192). Променом погледа на свет, структуре дела и његовог језика, Селишкар, Ловрак и Нушић својим романима најављују почетак савременог југословенског (српског) романа за децу.

Малобројни критичари који су својим писањем пропратили појаву романа *Хајдуци*, посебно су истицали његову реалистичност и хумор. Реалистичност се огледала у представљању стварности, а хумор је био оригиналан, јединствен, нушићевски. У свом уметничком поступку писац обликује дечји колектив као главног јунака у роману. Основу приповедања представљају анегдота и сцена, које се најпре приказује односом деце према школи, потом се откривају лажи, лукавства, неспоразуми са професорима. Писац

даље описује атмосферу, појаву идеје о одласку у хајдуке и њену реализацију. Мотив одметања у хајдуке представља неку врсту најаве и поређења са њиховим будућим животом који је јунацима примамаљив и ком потајно теже. Цео роман прожет је хумором који је функционалан и пародијски, и у приказивању ликова (надимцима се откривају карактери), доживљаја у школи и хајдуковања.

Велику популарност стекао је и роман Стевана Јаковљевића *Српска трилоџија*, са тематиком Првог светског рата. Критичари су сматрали да његово дело одступа од историјске веродостојности и садржи бројне уметничке недостатке. Јаковљевић је своје дело оправдавао истичући да је оно уметничка творевина и не мора да садржи аутентичне историјске чињенице. У својој *Трилоџији* Јаковљевић описује Први светски рат од почетка до краја, непосредно, искључујући сентименталност и све облике патетичности. Овај историјски догађај описао је као учесник у рату, детерминисаном као нужно зло, како га и обични људи доживљавају, принуђени да бране своја огњишта и породице. Писац рат не приказује чисто историјски, већ се ослања на лично искуство, оно што је видео и доживео. Збивање се коментарише из визуре обичног војника. Хронотоп је реалистички постављен и јасно одређен јер захвата догађаје од 1914. до 1918. године. Писац је на традиционалан начин представио низ занимљивих јунака, њихове карактере, судбине, психолошку, духовну и моралну страну и тиме избегао информативно приповедање о историјским догађајима. Христо Георгијевски истиче да је „роман овог периода тенденциозан и конститутивно и семантички поједнострањен”, јер се теме, мотиви и поступци приповедања понављају (Георгијевски 2005: 95). Међуратни романсијери пишу на основу сопствених искустава, побуда, моралних и социјалних предрасуда.

ДРУГА ПОЛОВИНА XX ВЕКА

Први послератни романи углавном обрађују тему ратног детињства. Наглашене су све страхоте и деструктивности рата. Тако Бранко Ћопић (*Орлови рано леће, Славно војевање*), Арсен Диклић (*Не окрећи се, сине, Салаш у Малом рићу*), Душан Костић (*Сушјеска*), Алекса Микић (*Девојчица са њлакајџа*) обрађују теме из ратног детињства, спољашњим, панорамским приступом, без дугих описа, са наглашеним заплетима и ставовима јунака о револуцији. Дечје игре замењује рат, који усмерава њихов опстанак и тера јунаке да прерано одрасту. Приповедање се гради на основу сећања и прича се ствара на основу искуства, чиме се постиже уверљивост, али не остварује квалитетнија наративна техника. Најчешће се срећемо са једним приповедачем, као код Диклића, који прича о свему што је видео и доживео на селу. Он наглашава темпоралност, реалистички описује догађаје и односе.

Славомир Настасијевић је грађу за своје романе узимао из прошлости европских народа, из српске средњовековне историје, из живота славних војсковођа и јунака. Понекад се користио грађом из митова и предања, али их је оплемењивао имагинацијом и маштом. Његови романи су *Гвайо* (1957), *Ханибал антие ѿорѿас* (1958), *Александар Македонски* (1961), *Јулије Цезар* (1963), *Стефан Душан* (1975) и др. У романима који су инспирисани српском средњовековном историјом писац је на себи својствен начин приближио далеку прошлост потребама савременог читаоца. Користио је податке из дела познатих историчара, али је романима дао свој печат и лично виђење узрока и последица протеклих догађаја. Настасијевић је у својим романима „испољио неоспорну снагу стваралачке интуиције и сензибилитет даровитог опсерватора који је у циклусу својих историјских романа приближио и уверљиво оживео значајне догађаје и личности минулих времена” (Милинковић 2014: 277).

Важна су и књижевна остварења која у овом периоду нуди Анто Станичић. Већ у првом роману *Мали ѿираѿи* истиче љубав према завичају, слободи, људској доброту. То су уједно и теме које ће испуњавати његов стваралачки опус. У овом роману писац пажњу усмерава на дечака Миљана, који плени добротом, храброшћу и племенитим особинама. У роману *Раѿиѿи брод Велика Сулѿанија*, он кроз историјске токове представља моћну отоманску империју. Станичић у својим романима приказује динамичну радњу, непредвидиве догађаје, тужне животне приче. У роману *Галебово ѿнездо* у радњу уплиће завичајну носталгију, осећање породичне љубави и топлине, тако да ово дело постаје јединство пустоловне, авантуристичке и завичајне прозе.

Појавом Бранка Ћопића, српски роман за децу добио је писца чији се романи сматрају најбољим књижевним остварењима за децу. Романом *Орлови рано леѿе* Ћопић наставља циклус дела о дечјим дружинама, започет Вучовом поемом *Дружина ѿеѿи ѿеѿлића* и Нушићевим романом *Хајдуѿи*. Оба дела су пародија хајдуковања, али посебан квалитет Ћопићеве дружине је у њеном хетерогеном саставу. Авантуре у Прокином гају само су најаву тешких ратних искушења са којима се суочавају припадници дружине. Средство којим се деца боре против окрутне стварности свакако је хумор, који је доминантан чинилац Ћопићеве стваралачке инвенције.

Бројна признања књижевних критичара Арсен Диклић је стекао захваљујући својим ратним романима, у којима су деца у главним улогама. Почетак ратне прозе означио је његов роман *Салаш у Малом Риѿу*, првенствено замишљен као филм, који преноси аутентичне догађаје из рата. Начин на који се граде ликови, фабуларни ток и стилски израз, сврстава ово дело у сам врх српског романа са ратном тематиком. Слика рата са непријатељским терором и отпором народа успешно је дочарана, а посебно су запажене улоге дечака. Роман *Не окреѿи се, сине* представља укрштање животних путева оца и сина у окупираном Загребу. Уметнички поступак је ослобођен суви-

шних епизода и наративног описивања. Стил је јасан и језгровит, повезује тематску, идеолошку и естетску вредност романа.

Рат не мења само навике јунака, већ угрожава њихову егзистенцију, што Душан Костић приказује у роману *Суијеска*. Његови јунаци се не мире са дешавањима, бранећи се борбом и отпором. Убрзавајући ток догађаја, не посвећује се превише пажње карактеризацији ликова, а сама борба на Сутјесци приказана је из другог плана.

Алекса Микић је уз Арсена Диклића и Бранка Ђопића утемељивач романа са ратном тематиком. Роман *Пјесма на Коњуху* глорификује партизанске борбе и хиперболично представља улогу деце у рату. Писац говори о догађајима чији су учесници дечаци и девојчице и о страдањима главних јунака. У портретима деце нема понирања у дубље психолошке слојеве. У роману *Девојчица са њлакаџа* Микић је радњу сместио у партизанску болницу која се налази у оближњој шуми окупираног града. Главни јунак је девојчица Марија која одржава везу са градом и рањенике снабдева лековима. Радња достиже кулминацију у тренутку када се она нађе у граду који је облепљен плакатима са њеним ликом. Она ипак успева да се са групом сарадника извуче из непријатељског окружења и изврши задатак који јој је поверен. Дела овог писца приказују вечиту борбу за опстанак прожету ретким тренуцима среће, радости и игре.

Родоначелник научно-фантастичног романа за децу био је Чедо Вуковић, који ипак не заузима значајно место у развоју српског романа за децу. Слично је и са романом Воје Царића *Ајраџи професора Коса*, у коме писац остварује метафоричну слику живота и симболично представља противуречности модерне цивилизације. Вуковићев романескни склоп представља јединство маште, игре и научне фантастике, прожет је елементима хумора уз употребу модерне терминологије. У делима овог писца, поред необичних, научних справа срећу се необични, онострани ликови. Вуковић уводи и бајковите догађаје, стварајући пародију класичне бајке у оквиру модела фантастичне прозе.

Другу фазу послератног развоја српског романа за децу обележио је роман Александра Поповића *Судбина једној Чарлија*, који даје нове димензије феномену одрастања. Он на алегоричан начин даје визију живота, у којој су путеви појединаца различити, али увек имају свој почетак и крај. Роман садржи мноштво порука, али је његова вредност у естетској димензији садржаја.

У последње три деценије XX века, роман доживљава своју уметничку зрелост. Седамдесетих година XX века писао је Раде Обреновић – *Ми смо смешна породица* (1977), *Таџа викенд и мама викендица* (1983), *Родитељи на навијање* (1986) – који није имао снажнији одзив књижевне критике, иако су његови романи били освежење за децу, како у уметничком поступку, тако и у погледу језика. Тај језик није био жаргонски и вулгаран, већ варијанта свакодневног говора, прожета хумором. Слободан Станишић ствара жанров-

ски разноврсна дела, међу којима су и романи за децу *Пласићична кифла* (1986), *Танџо за њроје* (1993). Занимљива прича о животу адолесцената и њиховом немирењу са школским нормама приказана је у роману *Танџо за њроје*. Приповедање је у првом лицу, а у лик главног јунака уткани су лични животни моменти. По мишљењу књижевних критичара, овај писац има шта да каже, на себи својствен начин, кроз особен језичко-стилски израз.

Драган Лакићевић је романима *Мач кнеза Сџефана* (1993), *Бајка о јабуци* (1994) и *Вийез Вилине њоре* (1999) учинио битан искорак у погледу бајковитих форми у којима је тематика национална прошлост. Писац је остао у сфери историје, а притом није нарушио домен дечје перцепције, јер је начин на који пише близак узрасту и интересовањима деце. Његови романи нуде широк спектар етичких порука, мада критичари не могу оспорити ни естетске и идеолошке вредности његових дела.

Један од утемељивача романа са ратном тематиком свакако је Владимир Стојшин, али његови романи припадају новом моделу романа, који се издваја не само по времену настанка – *Биоској у куџији шибица* (1978) и *Шамџион кроз њрозор* (1987) – већ и по удаљавању од дотадашњег сликања детињства у рату. Он потенцира унутрашњу структуру романа, у којој се подједнако осликава реални и фантастични план. Његови романи померају пројекцију детињства из сфере утилитарног у сферу апстрактног. Јунаци Стојшинових романа маштом превазилазе недаће и проблеме времена у ком живе. Према речима Миомира Милинковића, Стојшин у својим романима наставља линију фантастике коју је започео Луис Керол, а следили велики европски писци, пре свих Карло Колоди, Оскар Вајлд, Антоан де Сент Егзипери, Ђани Родари и др. (Милинковић 2014: 537).

СРПСКИ РОМАН ЗА ДЕЦУ ДАНАС

Међу ствараоцима XXI века има писаца из старије генерације, али и оних млађих који још увек траже оригиналност свог стваралачког израза. Честа тема савремених писаца јесте осуда строгих правила и норми који спутавају дечју природу. Исто тако, многи њихови романи инспирисани су мотивима из свакодневног живота и говоре о актуелним проблемима модерног доба. Већина писаца још увек активно открива нове стваралачке могућности. Међу њима су Бошко Ломовић, Драгомир Ђулафић, Градимир Стојковић, Гордана Малетић, Гордана Тимотијевић, Миомир Милинковић, Тиодор Росић, Урош Петровић, Игор Коларов и други.

Књижевност за децу, као неодвојиви део српске књижевности XXI века, перципира се као недовољно репрезентативна, односно, новонастала дела у вредносном смислу не могу бити еквивалент поетикама Душана Радовића, Десанке Максимовић, Бранислава Нушића или Бранка Ђопића. Да ли је разлог таквог поимања низак литерарни домет савремене продук-

ције, афирмативни и неселективни прикази посредством масовних медија који маргинализују судове критике или су затајили неки други механизми, питања су која би требало да буду замајак за нека нова промишљања.

ЛИТЕРАТУРА

Вуковић (1984): Novo Vuković, *Ogledi iz književnosti*, Titograd: Univerzitetska riječ.

Георгијевски (2005): Христо Георгијевски, *Роман у српској књижевности за децу и младе*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.

Деретић (1981): Јован Деретић, *Српски роман 1800–1950*, Београд: НОЛИТ.

Игњатовић (1951): Јаков Игњатовић, „Три српска списатеља”, У: *Одобрана дела, књига VII*, Нови Сад.

Милинковић (2014): Миомир Милинковић, *Историја српске књижевности за децу и младе*, Београд: Bookland.

Обрадовић (1961): Доситеј Обрадовић, *Сабрана дела, књига I*, Београд: Просвета.

Скерлић (1967): Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд: Просвета.

Војана В. Udovičić
Primary School “Aleksa Dežović”
Sevojno

RESEARCH REVIEW OF THE DEVELOPMENT OF SERBIAN NOVEL FOR CHILDREN

Summary: This paper is about the aspects of Serbian novel for children, with special emphasis on the creative works of some writers, from historical point of view, including all the other criteria of literary criticism. Serbian literature for children has been developing over years, as well as various themes and motives, along with the successful production of contemporary novel. While talking about the development of Serbian novel, author is following not only the early but also contemporary aspects of novel, despite of the fact that the contemporary model of children’s novel resembles western European novel for children and youth. Names of the chosen writers and works are given in chronological order, with regard to experiences of contemporary historians.

Key words: Serbian novel, literature for children, literary history, novel for children and youth.